

МАТЕРІАЛИ ДО ПОРТРЕТІВ ДІЯЧІВ ОУН – УПА КІРОВОГРАДЩИНИ (1941 – 1943 рр.)

Нінель БОКІЙ (Кіровоград)

У статті наголошується на необхідності вивчення такого аспекту проблеми ОУН – УПА, як біографії діячів націоналістичного руху, зокрема на Кіровоградщині.

In the article vies the problem of necessary of studying of aspects of the problem of OUN – UPA, such us biography of figure of nationalistic movement in particular, in Kirovograd region.

В українській історії впродовж кількох століть царського та більшовицького режимів впритул до кінця ХХ ст. панували спотворення подій і фактів, їхнє перекручення і замовчування, тенденція обрізування позицій, поглядів і поведінки багатьох діячів української історії, прагнення подати їх у тільки негативному світлі. Наукова думка, скована відсутністю доступу до джерел, численними обмеженнями та заборонами, тотальним контролем і фізичними розправами над науковцями, набрала офіційного статусу носія партійної ідеології.

Однією з тем, яка вважалася навіки похованою, яку належало знищити, випекти з пам'яті людської, було формування націоналістичного руху, діяльність ОУН – УПА в роки Другої світової війни і по її закінченню.

В останні два десятиліття з цієї тематики з'явилося чимало літератури – дослідження, документи, мемуари зарубіжні і вітчизняні, кількість яких весь час зростає. Вони стають воістину неосяжними для опрацювання. Але серед цього цілком зрозумілого піднесення, де розглядаються як глобальні проблеми – від програмних засад до можливих шляхів державотворення, так і регіональні події, не мусить загубитися людина – учасники Руху, захоплені його потужною хвилею напередодні і, зокрема, у час світового катаклізму, які навіть не мали можливості розібратися в подіях і часто чинили підсвідомо, інстинктивно. Імена їх виявляти важко, бо все ще є далеко недостатньо відкритими “закриті” спецхрани, бо за сімдесят років тоталітарного режиму зробив свою справу час, люди просто пішли з життя – і ті, хто брав безпосередню участь у подіях, і ті, хто був свідком чи співчував, їхні близькі та знайомі.

Архівні матеріали, до яких, принаймні, є тепер доступ, це – допити заарештованих радянськими каральними органами учасників Руху, під час яких істина свідомо чи інтуїтивно часто вуалювалася, приховувалася чи видозмінювалася. Водночас і конспіративні вимоги, і структура місцевих осередків (поділ на “трійки”, “п'ятірки”, заборона зайвих контактів), практика впровадження псевдо призводили до того, що учасники Руху мали слабкі уявлення про членів організації, у т.ч. і місцевих керівників.

У центральних і східних областях особливістю було те, що члени ОУН, залишені для налагодження роботи, були, зазвичай, “західняками”. Тут їх швидко розпізнавали за гарною українською мовою, специфічною вимовою та інтонаціями. Нерідко в матеріалах допитів інформація цим і обмежувалася. Суб'єктивізм (можливо, свідомий) спостерігається і в ставленні до фізичного опису: вік, зріст, постава, риси обличчя того чи іншого учасника Руху, особливо провідників... Фотографій же в документах, за рідкісними винятками, немає.

Водночас слід урахувати наступне. Оскільки учасники Руху в центрально-східному регіоні на початковому етапі були частково вихідцями із західних областей України, їхні матеріали, безумовно, мусять бути відповідно в котромусь із архівів Луцька, Рівного, Львова, Івано-Франківська чи Тернополя. Але так як працювали вони по всій окупованій території України, матеріали про багатьох з них зберігаються в архівах Центральної чи

Східної України, зокрема тих, хто був тут заарештований радянськими каральними органами, і справа в судовому порядку розглядалися за місцем їхньої діяльності. У тому випадку, коли арешти (і присуд) здійснювалися німецькою окупаційною владою, жодних документів, зрозуміло, немає. Створюється враження, що за цих обставин значна частина діячів ОУН – УПА ще надовго, якщо не назавжди, залишаться “загадковими постатями”...

В обласних державних архівах України є тисячі справ місцевого значення, за якими часто стоять неординарні учасники оунівського Руху. Матеріал, опрацьований в Кіровоградському облдержархіві, дає змогу подати попередню інформацію про декого з них.

Однією з найпотужніших оунівських організацій на Кіровоградщині була Олександрійська [1, 359 – 370; 2, 24 – 26], а однією з найбільш трагічних і загадкових постатей Олександрійського оунівського підпілля був Василь Юрків (“Гора”).

Його особистої справи в матеріалах обласного архіву немає. Він неодноразово згадується в кількох справах заарештованих по м. Олександрії підпільників, де інформація коротка, поверхова, можливо, свідомо прихована.

Із свідчень заарештованих відомо, що В. Юрків на початку радянсько-німецької війни був направлений до Олександрії Василем Мудрим (псевдонім – “Зелений”) – одним з районних провідників ОУН в Дрогобицькій (тепер – Львівська. – Авт.) області. Оскільки справа його в архіві відсутня, то невідомо, за яких обставин і чийого сприяння він був призначений начальником поліції м. Олександрії, так само, як нічого невідомо про його діяльність на цій посаді. Однак, надзвичайно важлива інформація, яку можна вважати водночас певною реабілітацією Юрківа як начальника поліції, міститься у спогадах жительки м. Олександрії М.Г. Савченко [3, 245 – 308].¹

Заарештована в грудні (?) 1942 р. як учасниця підпільно-партизанського руху, вона потрапила на допит до одного із слідчих олександрійської поліції, Б. Підковирі, який був відомий багатьом заарештованим підпільникам своїм цинізмом, жорстоким поведінням і садистськими нахилами. Під час одного з допитів зайшов начальник поліції В. Юрків. Він забрав М.Савченко на допит до себе в кабінет, залишивши охорону в коридорі й закривши двері зсередини. Це не обіцяло нічого доброго...

“Допит Юрків вів чистою українською мовою, правда, з незнайомою вимовою, але гарною, літературною. Незнайомий акцент не псував її. Було зрозуміло, що начальник поліції – західний українець.

В його розмові і поведінці було щось таке, що наводило на думку, що він не той, за кого себе видає: розмови про Україну, вільну, самостійну, де “для годиться” згадувалося, що і німці до цього прагнуть... І важко було зрозуміти, чи він ставиться до німців як до визволителів, чи має на увазі щось зовсім інше...

З його запитань про батька (комуніста і комісара Червоної Армії. – Авт.), матір (перша комуністка на селі і червона партизанка. – Авт.), дядька (І.Д. Діброва – командир партизанського загону, згодом – з’єднання на Кіровоградщині. – Авт.) та й сама вона – комсомолка, зрозуміла, що поліції і німецьким властям все про сім’ю відомо і немає ніякого сенсу щось заперечувати... Говорив Юрків спокійно з відтінком іронії. Вводив в оману вираз його обличчя, очей... та й майже доброзичливе ставлення... За місяць допитів мені весь час здавалося, що я чогось не розумію, що в репліках Юрківа є щось недоступне для мене, чого я просто не могла передбачити...

Потім, коли поділилася з І.Д. Дібровою своїми враженнями, Ілля Данилович задумливо вимовив: “Скидається на те, що шукав він не просто підпілля..., а шукав з ним зв’язку. Є підпілля в західних областях, українське, націоналістичне, це давно відомо.

¹ Щиро дякую за допомогу Т.В. Пастушенко, яка звернула нашу увагу на спогади М.Г. Савченко.

Буває, що шукають вони зв'язку з нами, щоб діяти разом проти фашистів. Але це – до відома...”[3, 266 – 269]

Подальша доля В. Юрківа уявляється дуже приблизно. За багатьма повідомленнями заарештованих олександрійських оунівців, у травні 1942 року В. Юрків захворів, впритул до того, що передав повноваження окружного провідника іншому члену бандерівської ОУН в Олександрії – Ярославу Ференцу [4, 153].

Невідомо, за яких обставин, з яких причин через рік, у травні 1943 року В. Юрків був заарештований німецькими властями й розстріляний. Сам собою цей факт також може сприйматися як реабілітація В. Юрківа. У жодних документах не згадується, де саме він був страчений, прямих згадок про те, що це відбулося в Олександрії, немає. На завершення своєї розповіді про В. Юрківа М.Г. Савченко зазначає: “Вже після війни я дізналася, що Юрків у якійсь ситуації був забитий на зустрічі, на яку виїздив на захід”... [3, 269] У жодному з матеріалів допитів заарештованих олександрійських підпільників підтвердження цієї версії немає. Натомість у справі Я. Ференца (і багатьох інших) є повідомлення про те, що “... у 1943 р. Юрків був заарештований і розстріляний німцями” [4, 19, 30, 47, 141, 153; 5, 226 – 227].

Отже, захворівши, В. Юрків призначив окружним провідником ОУН (б) в Олександрії свого заступника Ярослава Ференца. Очевидно, захворювання було серйозним, якщо змусило його вдатися до такого кроку. Після цього до керівництва організацією В. Юрків не повернувся.

Архівні матеріали Ярослава Ференца як самого заарештованого, так і багатьох свідків містяться у кількох слідчих справах. Це уможливорює значною мірою відтворити факти його біографії, діяльність як одного з націоналістичних керівників Кіровоградщини, особисту долю.

Ярослав Михайлович Ференц народився 1910 р. в с. Підмихайле Калуського району Станіславської (тепер – Івано-Франківської) області в багатодітній сім'ї греко-католицького священослужителя. Окрім Ярослава, були ще троє молодших сестер (Ірина, Наталка та Ольга) і брат Роман. Освіту мав незакінчену середню – 6 класів Стрийської гімназії. Вільно володів німецькою і польською мовами.

Самостійно працювати почав з 1927 р.: спочатку учнем продавця, а згодом – продавцем у Союзі кооперативів у м. Стрий. З 1934 р. був членом “Просвіти”, ходив до клубу, користувався бібліотекою, читав літературу, у тому числі націоналістичного змісту.

У 1936 – 1939 рр. мешкав у м. Журавне Львівської області, де працював комірником-приймальником у Союзі кооперативів. 1937 року в Журавному познайомився з інструктором Журавинського сільськогосподарського Товариства, який водночас був районним провідником ОУН, Василем Мудрим. “Стосунки між нами були дружні, і він зміг прищепити мені націоналістичні погляди. Мудрий переконував, що українці мусять мати свою державу, налаштовував мене проти польського уряду, що було неважко, так як в Польщі в той час українці пригнічувалися, і я відчув це сам. Так я дізнався про існування ОУН, її завдання і методи діяльності” [4, 14 зв.]. Внаслідок цих бесід 1938 року Я. Ференц вступив до ОУН і мав псевдо “Дуб”.

З початком Другої світової війни зв'язки з В. Мудрим перервалися. Я. Ференцу довелося виїхати на проживання до м. Сянок, оскільки він був звільнений з роботи в Союзі кооперативів і не зміг знайти в Журавному іншої роботи.

У травні 1941 р. в Сянок приїхав Мудрий, і таким чином Я. Ференц відновив зв'язки з ОУН, а В. Мудрий порадив активно підбирати людей до організації.

Наступна зустріч між ними відбулася на початку серпня 1941 р., коли вже йшла радянсько-німецька війна. Мудрий уважав момент сприятливим для активації діяльності ОУН, зокрема, у східних областях. “Він повідомив, що є рішення Центру Проводу про

те, що члени ОУН, придатні за станом здоров'я, повинні виїхати в східні області України для пропаганди ідеї створення самостійної Української держави” [4, 30].

Я. Ференц мав виїхати з цією метою до м. Олександрії Кіровоградської області, де треба було “влаштуватися на роботу, вивчати і підбирати людей до залучення в ОУН, вести пропаганду серед населення за створення самостійної України”. Водночас В. Мудрий застеріг бути обережними і не вірити обіцянкам німців щодо надання допомоги Україні у створенні власної держави. Не виключав він і можливого арешту німецькими властями за націоналістичну діяльність [4, 16 – 16 зв., 39 зв.].

8 вересня 1941 р. Я. Ференц офіційно влаштувався на посаду помічника секретаря міської управи (згодом – став секретарем. – Авт.), а неофіційно – відповідно до інструкції В. Мудрого став заступником керівника окружного Проводу ОУН (б) в Олександрії В. Юрківа [4, 47 зв.]. До кінця 1942 р. вів активну агітаційну роботу в Олександрії, де особисто ним були створені три групи ОУН (б) – чоловіча, жіноча і молодіжна [4, 165 зв.], а також у селах району здійснював керівництво як окремими групами ОУН, так і кущовими осередками Олександрійського, Знам'янського, Онуфріївського й Новогеоргіївського районів, мав звязки з Кіровоградом [4, 136 зв.].

12 грудня 1942 р. Я. Ференц був заарештований німцями за звинуваченнями в націоналістичній пропаганді й належності до ОУН і відправлений до в'язниці СД у Кіровоград, де перебував до кінця квітня 1943 р. Далі разом з іншими заарештованими Я. Ференц був переведений до концтабору Тернова Балка за 50 км від Кіровограда, де зустрівся з заарештованими олександрійцями – оунівцями... Але восени 1943 р. у зв'язку з наступом Червоної Армії всі в'язні з Тернової Балки були вивезені до Бухенвальда. Далі – ціла низка концтаборів на території Німеччини і 7 – 9 травня 1945 р. звільнення частинами Червоної Армії [4, 17 – 17 зв.; 1, 366 – 367].

Шлях додому був порівняно неважким. На початку червня 1945 р. Я. Ференц прибув до Бреста, 9 червня уже був у Львові. З 9 по 30 (?)² червня нелегально проживав у місті, готуючись від'їхати до Польщі. А 30 червня 1945 р. був затриманий на Львівському вокзалі транспортним відділом НКДБ Львівської залізниці.

Слідство в справі заарештованого Я.М. Ференца тривало майже чотири місяці – з 30 червня до 18 жовтня 1945 р. Одержавши в ході судового розгляду можливість виступити, Я. Ференц сказав: “Я в усьому зізнався. Я виховувався не при радянській владі, а в панській Польщі, де українцям жилося погано, де вони пригнічувалися. Це мене спонукало ще в 1938 р. вступити в ОУН. Я своєю діяльністю хотів допомогти українському народу. Коли я прибув на окуповану територію України, я людям нічого поганого не робив. Будучи секретарем міської управи в м. Олександрії, я, чим міг, допомагав населенню... Німцям я не допомагав. Я був ними покараний. Все це я прошу врахувати при визначенні мені міри покарання” [4, 169 – 170; 1, 367]. У ході слідства Я. Ференц зізнається: “... пред'явлене звинувачення мені зрозуміле., винним себе визнаю повністю...” [5, 164].

Однак, жодні пом'якшувальні обставини справи враховані не були, і 18 жовтня 1945 р. суд виніс вирок: “Ференца Ярослава Михайловича за сукупністю скоєних ним злочинів засудити до вищої міри покарання – розстрілу без конфіскації майна за відсутністю такого у засудженого... Підстав для опротестування вироку немає” [4, 172 зв., 472].

Засуджений Ярослав Ференц був за статтями 54 – 1а і 54 – 11 Карного Кодексу УРСР [5, 226 – 227].

² У слідчій справі зазначено: “... заарештований 30 червня 1945 р.”. У ході слідства Я. Ференц називає інші дати: 24 чи 26 червня 1945 р.

Як свідчать матеріали слідства, якийсь час "...в касаційному порядку вирок не оскаржувався і не переглядався" [4, 472]. Але згодом "... засуджений Ференц оскаржив вирок" ... [5, 159].

28 листопада 1945 р. Військова колегія Верховного Суду СРСР переглянула рішення суду: "Засудженому до вищої міри покарання – розстрілу Ференцу Я.М. вища міра покарання – розстріл замінена на 10 років позбавлення волі у виправно-трудових таборах" [4, 178 – 180]. У документі зазначалося, що вина засудженого Ференца "в зраді Батьківщині доведена, але з обставин справи не витікає застосування вищої міри покарання" ... [4, 186].

10 грудня 1945 р. до Військового трибуналу Кіровоградського гарнізону надійшла за підписом Голови Військового трибуналу Київського Військового Округу телеграма наступного змісту: "Вживіть заходів до негайного оголошення про зміну вироку суду під розписку засудженому Ференцу Я.М. і про зміни режиму його утримання.

Дату оголошення про це засудженому Ференцу Я.М. негайно повідомте у Військову Колегію Верховного суду СРСР і в копії – Військовому Трибуналу КВО" [4, 181].

Наступний документ від 11 грудня 1945 р. не потребує коментарів: "Розписка. Мені, засудженому Ференцу Ярославу Михайловичу оголошено про заміну мені вищої міри покарання – розстрілу на 10 років позбавлення волі у виправно-трудових таборах і 5 років уразення в правах" [4, 184].

Подальший життєвий шлях Я. Ференца вимальовується фрагментарно.

Після заміни вироку суду від грудня 1945 р. до травня 1952 р. Я Ференц перебував в одному з виправно-трудових таборів, у якому саме – в опрацьованих матеріалах не виявлено. В одному з пізніших документів від 12 лютого 1974 р. зі Львова на запит начальника слідчої групи КДБ при Раді Міністрів УРСР по Кіровоградській області зазначається: "Я.М. Ференц... 19 травня 1952 р. з місць позбавлення волі звільнений з зарахуванням робочих днів... Як такий, що проживає на території м. Львова чи області не значиться" [5, 171].

Але в справі збереглася довідка з адресного бюро Івано-Франківського УВС про те, що "Ференц Я.М.... 17 травня 1965 р. прописаний за адресою: Івано-Франківська область, м. Долина, вул. Довбуша, 4 (вар. 4-а. – Авт.), кв. 18, працює на заводі залізобетонних виробів такелажником" [5, 180, 226 – 227].

Ця ж інформація підтверджується в секретному повідомленні начальнику Волинського РВУ КДБ при Раді Міністрів УРСР від 4 березня 1974 р.: "... Ференц Я.М. ... проживає в м. Долина Івано-Франківської області, по вул. Довбуша, 4, кв. 18" [5, 172].

Наступні майже 20 років (1974 – 1993) у справі Я.М. Ференца документами Кіровоградського облдержархіву не представлені. Не виявлено інформації про його родину, адже сім'я була багатодітною... Відомо лише, що його рідний брат Роман був членом ОУН і водночас з ним (1942 р.) перебував на Кіровоградщині – в Рівненському (тепер – Новоукраїнський . – Авт.) районі. Але брати в роки війни не бачилися... [5, 166].³ Нічого невідомо про його власну сім'ю (одруження ? діти ?), роботу на виробництві (окрім згаданого), час та обставини смерті.

Остання сторінка біографії такої далеко не звичайної особистості, котрою, як свідчать численні документи, був один з керівників націоналістичного Руху Опору на Кіровоградщині Ярослав Михайлович Ференц. А ось повідомлення з Кіровоградської обласної прокуратури від 7 травня 1993 р. : "Як попереднім, так і судовим слідством не здобуто доказів про те, що Я.Ференц брав участь у вбивствах і грабунках стосовно громадян чи сприяв у цьому німецьким окупантам.

³ "Карної" справи Ференца Романа в Кіровоградському облдержархіві немає.

На Ференца Я.М. поширюється дія статті 1 Закону України “Про реабілітацію жертв політичних репресій на Україні” від 17 квітня 1991 р. в зв’язку з відсутністю сукупності документів, що підтверджували б обґрунтованість притягнення до карної відповідальності” [4, 447].

У роки окупації (1941 – 1943) в Олександрії, як свідчать документи, були створені осередки обох гілок ОУН – бандерівської і мельниківської. Як відомо, розбіжності між ними не були принциповими, адже мета була єдина: відновлення української державності. Але сам факт розколу потужного руху послабив його як у досягненні проголошеної мети, так і в налагодженні конкретної роботи на окупованій території.

Керівником мельниківської ОУН в Олександрії був Степан Миколайович Миколайчук, котрий так само, як В. Юрків, Я. Ференц і багато інших учасників ОУН на Кіровоградщину прибув із Західної України [4, 141 зв.; 5, 10 – 15] наприкінці вересня чи на початку жовтня 1941 р. “із спеціальним завданням – розгорнути націоналістичну роботу” [5, 45].

В Олександрії він офіційно влаштувався працювати на базу Держсортфонду агрономом (варіант – бухгалтером. – Авт.) [4, 141 зв.; 5, 10 – 15; 6, 16, 50].

Агітуючи за вступ до ОУН, дещо розповідав і про себе. Походив з Волинської області й за націоналістичну діяльність декілька разів був заарештований польськими властями, тобто ще до початку Другої світової війни [5, 18 зв.].

Виконуючи пряме завдання щодо агітації і залучення нових членів до мельниківської ОУН, “... висловлював незадоволення тим, що в Олександрійський район приїхало багато прихильників бандерівської течії, що вони мають великий успіх у роботі” [5, 25]. Постійно вів бесіди про те, що Україна повинна бути вільною, поширював віддруковану на машинці листівку під назвою: “Що повинен знати кожний українець”, тобто 10 заповідей українського націоналіста й іншу літературу [5, 18 – 25].

Спілкуючись з молоддю, звертав увагу на її “погане виховання – не в націоналістичному дусі”, адже молодь не говорить українською мовою [5, 83], мабуть, добре розуміючи при цьому, що це вина не молоді, а влади.

Великий вплив олександрійські мельниківці мали за межами Олександрії, зокрема, у сусідньому Новопраському районі (відповідно до сучасного адміністративного поділу ліквідований. – Авт.). У Новій Празі був створений потужний мельниківський осередок на чолі з Т.А. Цимбалістом [7, 2, 80, 229], підпорядкований С.М. Миколайчуку [7, 29]. Вони мали розгалужену мережу як невеликих груп (“трійки”, “п’ятірки”), так і окремих членів у багатьох селах району, де поширювали націоналістичну літературу, здійснювали агітацію, контролювали господарську діяльність громадств, намагаючись мати на чолі господарств “своїх людей” [8, 1 дд.].

Якої шкоди завдали загальній справі ворожі стосунки між бандерівцями й мельниківцями, свідчать трагічні події в Олександрії наприкінці 1942 р.

У протоколі чергового допиту Я. Ференца, здійсненого місцевими слідчими органами м. Долина в березні 1974 р. (у цей час йому було вже 64 роки), тобто через тривалий час після того, як він відбув покарання і повернувся додому, на Івано-Франківщину, міститься наступна інформація. Вкотре повторюючи, які функції він виконував як керівник Проводу ОУН (б) в Олександрії, Я. Ференц зазначає: “Я не можу згадати Миколайчука... Пам’ятаю він був членом ОУН мельниківського напрямку. Будучи членом ОУН бандерівського напрямку, зв’язків з мельниківцями не підтримував” [5, 226 – 227].

Можливо, й так, можливо, зв’язків і не підтримував, Але про обсяги роботи олександрійських мельниківців добре знав, бо, відчуваючи можливість свого арешту, в грудні 1942 р. “... в загрозливій формі попередив Миколайчука, щоб він не заважав працювати бандерівцям. Після цього попередження Миколайчук виїхав з Олександрії”

[5, 161]. Але ж виїхав не рядовий член організації, а один з керівників окружного Проводу... Правда, у травні 1943 р. Миколайчука декілька разів бачили в Олександрії, очевидно, приїздив сюди таки в справах організації [5, 161 – 162].

Про подальшу його долю можна тільки здогадуватися на основі скупих рядків офіційної довідки: “В Управлінні УКДБ при Раді Міністрів УРСР по Кіровоградській області зберігається архівна справа № 13917, з якої з’ясовано, що Миколайчук Степан Миколайович, 1910 року народження, уродженець Волинської області в роки тимчасової німецької окупації м. Олександрії Кіровоградської області був одним з керівників організації українських націоналістів мельниківського напрямку.

Приблизно влітку 1943 р. Миколайчук С. М., боячись репресій з боку німецьких властей за націоналістичну діяльність, з м. Олександрії виїхав у Західну Україну.

В 1946 р. Миколайчук С.М. в зв’язку з ліквідацією однієї з банд українських націоналістів у Волинській області був знищений в числі інших бандитів під час проведення чекістсько-військової операції” [5, 166].

Портрети (біографії) діячів націоналістичного руху є одним з найменш розроблених аспектів проблематики ОУН – УПА. Лише за роки незалежності склалися певні можливості працювати над цією важкою, болісною і вкрай важливою для суспільства темою, з’явилася перша наукова інформація про Рух і його керівників – Є. Коновальця, С. Бандеру, А. Мельника, Р. Шухевича та ін. Питання ОУН – УПА, безумовно, виходить за рамки самого явища.

Націоналістичний рух у Центральній і Східній Україні в роки Другої світової війни сьогодні, на жаль, вивчається ще в обмеженому обсязі, дуже часто – попутно, принагідно. Ситуація з опрацюванням документів обласних архівів абсолютно а’ргіог’на. Суспільна ж вага проблеми вимагає консолідації зусиль дослідників усіх регіонів України, але водночас і всебічної підтримки державних установ, громадськості.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Н.М. Бокій, І.А., Козир. До питання Руху Опору на Кіровоградщині (1941 – 1943) // Сторінки воєнної історії України. Збірник наукових статей. – Випуск 9, частина 2. – К., 2005. – С. 359 – 370.
2. Н. Бокій., О. Житков, І. Козир. Особливості національно-визвольної боротьби 1941 – 1945 рр. у Центральнуукраїнському регіоні (за матеріалами Кіровоградщини) // Друга світова війна і доля народів України. Тези доповідей. – К., 2006. – С. 24 – 26.
3. «То була неволя...» спогади і листи оstarбайтерів. – К., 2006. – С. 243 – 308.
4. Державний архів Кіровоградської області (далі – ДАКО). – Ф. 5907. – Спр. 13855.
5. ДАКО. – Ф. 5907. – Спр. 13958.
6. ДАКО. – Ф. 5907. – Спр. 12715.
7. ДАКО. – Ф. 5907. – Спр. 8435.
8. Н. Бокій, О. Житков, І. Козир. Національний Рух Опору 1941 – 1945 рр. в Центральнуукраїнському регіоні (за матеріалами Кіровоградщини). – У друці.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Бокій Нінель Михайлівна – кандидат історичних наук, доцент кафедри історії України КДПУ ім. В. Винниченка.

Наукові інтереси: давня, середньовічна й новітня історія України.